

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 11
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Вера Чолаковић
 Универзитет у Бањој Луци
 Филолошки факултет

УДК 821.163.41.09(048.83)
 DOI 10.7251/fil1511313c

СЛОЖЕНИЦЕ САКРАЛНОГ КАРАКТЕРА ОРИГИНАЛНИХ СРПСКОСЛОВЕНСКИХ ДЈЕЛА КАО СПОЈ ДУХОВНОСТИ И ЈЕЗИКА

Никитовић, Зорица (2014), *Сложенице у оригиналним српскословенским дјелима сакралног карактера*, Бања Лука: Филолошки факултет.

Књига *Сложенице у оригиналним српскословенским дјелима сакралног карактера* Зорице Никитовић, објављена је крајем 2014. године, у издаваштву Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци, и представља дорађену докторску дисертацију, одбрањену 2010. године на Филозофском факултету у Новом Саду.

Структуру књиге чине: *Увод* (стр. 5–24), *Рјечник* (стр. 25–137), *Творбена анализа* (стр. 138–168), *Синтаксички аспекти сложеница* (стр. 169–196), *Семантичка анализа* (стр. 197–239), *Стилско-функционална анализа* (стр. 240–267), *Закључак* (стр. 268–287). На крају књиге су извори, литература и прилози у којима су сложенице груписане према текстовима из којих су ексцерпирани.

У уводном дијелу ауторка се осврнула на лексички фонд старословенског језика и његово богаћење од времена мисије Свете браће Пирила и Методија. Највећим дијелом старословенска лексика је наслијеђена из прасловенског, а другим дијелом лексички фонд се богатио калкирањем и грађењем твореница према постојећим творбеним моделима. Тамо гдје није било словенских еквивалентних ријечи при превођењу првих књига са грчког језика, посебно кад је у питању недостатак лексема из круга теолошких термина, рјешење се проналазило управо у калкирању и у грађењу нових ријечи, међу њима и композита. Као и све

друге редакције и српска редакција старословенског језика преузима лексички фонд старословенског језика, али се настављала тенденција богаћења лексике по наслијеђеним творбеним принципима. Сложенице су на том путу незаобилазна покретачка снага нових језичких уобличења онога што је требало превести или онога што се жељело језиком исказати и саопштити у оригиналним дјелима српскословенске епохе.

Како из *Увода* сазнајемо, претходна истраживања сложеница у српскословенским споменицима (Цет) била су ограничена на поједине категорије ријечи, а нису уопште обухватала њихову семантику, тако да један од циљева који су се нашли пред ауторком, био је да се потраже одговори на очигледна питања шта значе и какво богатство смисаоности носе сложенице српскословенских споменика. Да би се реализовао постављени истраживачки циљ неопходан је интердисциплинарни приступ који подразумева везу лингвистичких и теолошких критеријума. У циљу добијања што потпуније слике, анализирана је творбена структура сложене ријечи, синтаксичко-семантичка веза саставница, однос сложенице као цјелине према њеним компонентама, те заступљеност сложеница и појединих творбених типова. Истраживање је спроведено на корпусу књижевних дјела високог сакралног стила, што значи да су у саставу корпуса своје

мјесто нашли: химнографска литература, хагиографије, опис преноса моштију светитеља и панегирична литература.

Азбучна систематизација сложеница из одабраних оригиналних дјела (укупно 35 анализирана дјела) дата је у форми *Рјечника* (стр. 25–137) уз лексикографску обраду која подразумева врсту ријечи, пренос на стандардни српски језик, контекст, извор и продуктивност.

У поглављу *Творбена анализа* (стр. 138–168) Зорица Никитовић разматра творбене моделе, посвећујући пажњу и граничним појавама гдје се поставља питање да ли је сложеница настала слагањем или сложено-суфиксалном творбом, затим да ли су у питању сложенице настале слагањем или сраслице настале срастањем (од нпр. синтагме *МНОГО ГРѢШЊНЬ* могао је настати пријдев *МНОГОГРѢШЊНЬ*). У вези са првом творбеном основом, као најпродуктивније у високом, сакралном стилу, јављају се основе *БЛАГ-*, *БОГ-*, *ВЪСЕ-* и *МНОГ-*. Према критеријуму морфеме у функцији творбеног форманта ауторка је на српскословенском корпусу пронашла чак дванаест различитих творбених типова ријечи сложене творбене структуре и то: сложених од двије творбене основе које су исотвременно и коријен ријечи [*БОГОМОУДРЬ* (163)], сложених од двије творбене основе од којих је друга творбена основа настала суфиксацијом [*ЧРЪНОРИЗЪЦЬ* (163)], потом сложене од двије основе од којих је друга настала префиксалном творбом [*МЪНОГОПРЕСВѢТЛЪ* (164)], итд.

Истраживању синтаксичких односа саставница унутар сложене ријечи посвећена је пажња у поглављу *Синтаксички аспекти сложеница* (стр. 169–196). З. Никитовић у истраженом корпусу, према синтаксичким критеријумима устаљеним у литератури о композитима, утврђује четири типа сложеница, а то су: *којулајтивне, дейтерминативне (ајрибујске и адвербијалне), дојунске и субјекатске*. Испитивање синтаксичких конструкција које су у основи сложеница доводи до закључка „да су сложенице својеврсни кондензатори одређеног синтаксичког значења“ (183). Кондензовању могу бити изложене цијеле реченице

или пак синтагме. Према анализи грађе, Зорица Никитовић запажа да сложенице у функцији субјекта могу да кондензују субјекатску реченицу, као у примјеру *ПОДВИГОПОЛОЖНИКЪ – онај који Боју њриноси њодвије* (188), док сложенице које врше функцију адвербијалних одредаби могу да кондензују синтагме као у примјеру *МЪНОГОСЛЪЗЪНО – са много суза* (189).

Са семантичког становишта сложенице сакралног стила у оригиналним српскословенским споменицима проучене су у контексту времена у коме су настале, тачније у контексту идејног свијета средњег вијека, али се ауторка осврнула и на сложенице сакралног карактера данас о чему се говори у поглављу *Семантичка анализа* (стр. 197–239). Идејни свијет средњег вијека је теоцентричан, што се одражавало на културне и друштвене вриједности, а то најбоље свједочи средњовјековна књижевност. При том, и језички план нужно прати идеје, начела и суштинске вриједности тога доба у коме „сав човјек живот био је усредоточен на *сјасење*“ (197). Језик културе средњег вијека одликовао се „духовном усмјереношћу, типизацијом која је била претпостављена индивидуализацији“ (198). У том контексту треба тумачити сложенице, посебно оне које у свом саставу имају именицу *Боџ*. Зорица Никитовић упућује на то да је извјесни број сложеница сакралног карактера из српскословенског периода жив и данас, посебно у дјелима Светог Николаја Српског и Светог Јустина Ћелијског.

У овом поглављу дата је семантичка класификација сложеница, потом тумачења карактеристичних продуктивних основа, те статус и значења егзоцентричних и ендоцентричних сложеница.

И поред језичке типизације у текстовима високог стила какав је сакрални, могуће је посматрати статус сложеница и на стилско-функционалном плану о чему се говори у поглављу *Стилско-функционална анализа* (стр. 240–267). У овом поглављу компарирани су сложенице: двају епоха (рашка и ресавска), различитих жанрова високог стила и различитих писаца. Како ауторка запажа, у ресавском периоду долази до изразитије фреквентности сложе-

ница у поређењу са рашким периодом, што се објашњава једним од начела ресавске реформе – тежњом ка језичком савршенству. Једина разлика међу жанровима у погледу употребе сложеница јесте квантитативна разлика, док разлике у фреквентности и избору одређених типова сложеница код различитих писаца зависе понајвише од теме о којој пишу, личности писца и нешто мање од епохе којој припадају.

Сложенице имају изразиту поетско-стилску улогу у текстовима високог стила, а та функција понајбоље долази до изражаја у стилским фигурама, па је З. Никитовић, дајући што потпунију слику сложеница, анализирао језичку метафору, антономазију, етимолошке фигуре и епитете.

У *Закључку* (стр. 268–287) дати су статистички прегледи анализираних сложеница и квантитативна анализа, потом систематично изнесени резултати анализе по језичким нивоима.

Књигом *Сложенице у ориџиналним српскословенским дјелима сакралног карактера* Зо-рица Никитовић показала је спремност да се сложеницама приступи управо онако како је једино исправно – и са лингвистичког и са теолошког аспекта. Сложенице су растумачене на различитим лингвистичким плановима, чиме је дата свеобухватна и студиозна анализа ријечи које су својом двокорјенском структуром крајеугаони камен средњовјековног језичког израза сакралног карактера. *Сложенице у ориџиналним српскословенским дјелима сакралног карактера* представљају допринос дериватологији, а управо то подручје у србистици није довољно проучено.

Истовремено, ова књига може и да нас подсети шта заиста значи *ОТЪИСТВНИЮЛЮБЬЦЪ* (онај који воли своје отачаство) и на том трагу колико нам је неопходно *ЈЕДННОСЪГЛАСЕННІЕ* (једногласје, сагласност).

vera.colakovic@unibl.rs